

Iz rane Pilarove korespondencije: pisma Milivoju Dežmanu

Stjepan Matković

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Izvorni znanstveni rad
(primljeno: 28. rujna 2016.)
UDK 929Pilar, I.(044)

Autor u članku donosi sedam pisama što ih je Pilar uputio Milivoju Dežmanu u razdoblju od 1896. do 1899., a na kraju priloga i Pilarovo pismo Vatroslavu Jagiću iz 1899., nastojeći baciti više svjetla na vrijeme Pilarova studiranja u Beču. Riječ je o životnoj etapi o kojoj istraživači Pilarova lika i djela imaju najmanje spoznaja.

Ključne riječi: Pilarova korespondencija, Beč, moderna, Akademsko društvo Zvonimir, Hrvatski salon

U rukopisnoj ostavštini Milivoja Dežmana (1873.—1940.), koja se čuva u arhivu Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe pri Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu, nalazi se i sedam pisama Ive Pilara (1874.—1933.). Pohranjena su u nenumeriranu kutiju koja obuhvaća Dežmanovu korespondenciju s raznim osobama. Sva su Pilarova pisma upućena Dežmanu, uvijek s istim pozdravnim početkom («dragi Dege») i to u razdoblju od rujna 1896. do ožujka 1899. Jedno pismo nije datirano, ali mu se po sadržaju može odrediti vrijeme sastavljanja i uvrstiti ga kronološki na mjesto koje mu pripada. Njihova vrijednost leži u tome što za to razdoblje nemamo previše pokazatelja o ranoj etapi Pilarova djelovanja, pa je ukupno gledajući do sada ostala manje istražena od kasnijih, premda je riječ o vremenu u kojemu je počeo oblikovati neke svoje svjetonazorske poglede. Relevantnost je pisama i u tome što su prilog za potpuno razumijevanje sudionika modernističkog pokreta s kraja 19. stoljeća.¹ S jedne strane, ona bacaju nešto više svjetla na njihove opće kulturno-političke poglede, a s druge upućuju čitatelje i na posebnosti njihovih odnosa koji su se s različitim intenzitetom nastavili i u sljedećem razdoblju. Ne treba smetnuti s uma ni to da »nicanje« modernista i njihovo vraćanje sa studija iz raznih europskih gradova u domovinu, uglavnom u Zagreb, nije nailazilo na odobravanje tradicionalnih »kul-

¹ O udjelu Dežmana i Pilara u tom pokretu vidi: Vida FLAKER, *Časopisi hrvatskog modernističkog pokreta*, Zagreb, 1977. i Stanislav MARJANOVIĆ, *Fin de siècle hrvatske Moderne (generacije »mladih« i časopis Mladost)*, Osijek, 1990. U svojoj doktorskoj disertaciji Tomislav Jonjić je temeljito analizirao Pilarove početke i pri tome iznio iscrpan pregled kako se u historiografiji vrednovao njegov položaj u intelektualnim strujanjima na prijelazu stoljeća. Vidi: T. JONJIĆ, *Ivo Pilar kao politički ideolog*, doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2015., str. 22-27, 129-138, 147, 239-319.

turnjaka« i drugih viđenijih ljudi koji su se protivili da se mladim umjetnicima i književnicima novih usmjerenja daju potpore iz javnih sredstava. No, takva kritika nije morala biti previsoka prepreka jer je režim u banskoj Hrvatskoj pod dirigiranjem bana Khuena zapravo imao više razloga otvoriti vrata zagovornicima pokreta moderne. Nisu li činjenice da je vladajuća Narodna stranka bila liberalne orijentacije, da je mađarskoj strani kao dominantnom dijelu translajtanijske zajednice odgovaralo da se hrvatska inteligencija zabavlja sama sobom i da je osuvremenjivanje kulturnog života moglo samo biti pokazateljom da društvo, unatoč neprestanim kritikama iz oporbenih redova o slabostima dualističkog poretka, zapravo neprestano napreduje slijedeći duh vremena?

Nakon mature na zagrebačkoj Klasičnoj gimnaziji Pilar je školovanje nastavio u Beču. Prvo je završio jednogodišnji abiturijentski tečaj na Visokoj školi za svjetsku trgovinu, zatim je na Bečkom sveučilištu upisao i studij prava.² Osim ozbiljnom pristupu studiju, kojim je trebao steći zvanje za buduću profesionalnu karijeru, o čemu svjedoči i u ovim pismima, dio slobodnog vremena posvećivao je i drugim djelatnostima. One su ga u pogledu kulturno-umjetničkih poticaja, kao što je već naglašeno u historiografiji, vezale uz modernistička strujanja. Napose će se uskoro pročitati po svojoj teoretskoj studiji o secesiji koja je doživjela niz komentara, i pozitivnih i negativnih i do danas će se uzimati kao jedna od pionirskih rasprava o tom novom umjetničkom pravcu. Na žalost, u ovim pismima ne će biti obavijesti o toj studiji koje bi bile posebno vrijedne kako bi bacile više svjetla na motive pisanja o secesiji i odgovorile na pitanje je li bila samo riječ o potrebi prenošenja bečkih utjecaja ili o nekim dubljim poticajima.

Dežman je, poput Pilara, potjecao iz ugledne obitelji. Njegov je otac bio poznati liječnik i pisac.³ I on je studirao medicinu, i to u Grazu i Beču od 1891. do 1897., a zatim je počeo raditi kao liječnik u zagrebačkoj bolnici Milosrdne braće na odjelu rođilišta. Istovremeno je pokazivao znatno zanimanje za kulturna, napose književna i kazališna pitanja, pišući pod pseudonimom Ivanov, prema očevu imenu. Tako je 1898. imao važan udio u osnivanju književnog časopisa *Mladost* iz Beča, a urednik je i iste godine u Zagrebu pokrenutog almanaha *Hrvatski salon*. Pilar je u prvospomenutom časopisu u prigodi objave njegova proglasa o namjeri izdavanja bio spomenut kao potencijalni suradnik, a u drugome je objavio jedan prilog.⁴ No, ton ovdje objavljenih pisama govori da je veza između Dežmana i Pilara bila zamjetno prijateljska i da se nije odnosila samo na suradnju na publicističkom polju.

Jedno od sačuvanih pisama pripadnika skupine »mladih« iz tog vremena precizno opisuje Dežmanov radni raspored i istovremeno njegovo značenje za modernistički pokret. Prema tom je izvoru Dežman radio u bolnici do 11 sati, a zatim je mogao koristiti pokretu jer je bio »reprezentativan i samostalan«, pa i već

² T. JONJIĆ, *Ivo Pilar kao politički ideolog*, str. 70.

³ Više o Dežmanu u: Josip HORVAT, *Hrvatski panoptikum*, Zagreb, 1965., str. 113-167.

⁴ T. JONJIĆ, nav. dj., str. 133.

istaknuta figura u književnosti s dobro uhodanim poznanstvima s drugim književnicima i kritičarima.⁵ Stoga ne će biti nimalo neobično što će se Pilar kod Dežmana raspitivati o kretanjima u izdanjima Dioničke tiskare ili ih komentirati (pisma br. 1 i 5). Tu ne treba smetnuti s uma ni otprije poznato Pilarovo pismo u kojemu je izražavao nadu da će upravo njegov prijatelj Dušan Plavšić postati urednikom *Vienca* i tako mu otvoriti vrata za objavljivanje radova.⁶

Osim toga, ova pisma upotpunjuju dosadašnje spoznaje o vezama između Dežmana i Pilara. Uz širu interpretaciju koja ih čvrsto svrstava u modernistički pokret, napose njegovu bečku struju, poznavanje njihovih kasnijih veza prilično je skromno. Poznato nam je bilo pismo koje je Pilar uputio 1912. Dežmanu, tada već renomiranom uredniku utjecajnog *Obzora*.⁷ Ono nam je pokazatelj da je, unatoč tomu što se Pilar na prijelazu stoljeća na duže preselio u Bosnu, neki oblik prijateljstva među njima ipak bio sačuvan. Kao i gotovo dva desetljeća prije Pilar će se Dežmanu obratiti uvodnim pozdravom — dragi Dege! No, ovoga puta pišući iz Bosne, uglavnom će iznijeti svoja zapažanja o političkoj situaciji, a na kraju pisma izraziti ogorčenost svojom odvjetničkom profesijom («budalasta advokatura»), što bi mogao biti znak da su mu pri srcu ostala kulturna razmatranja o kojima je nekada s Dežmanom često razmjenjivao mišljenja. Drugim riječima, sa sazrijevanjem i promjenom životnog ambijenta Pilar će se više posvetiti političkim temama, ali to ne znači da će zanemariti neka ranije stečena iskustva. Konačno, možda i nije slučajno da su obojica pri kraju Prvoga svjetskoga rata objavili djela o južnoslavenskom pitanju. Unatoč znatnim razlikama u opsegu, sadržaju i političkim porukama, ostaje činjenica da su i jedan i drugi imali potrebu pisati o svojim viđenjima rješavanja nacionalnog pitanja u vremenu kad je ono postalo akutno i ključno za sve protagoniste u Dvojnoj Monarhiji, kao i za sve one koji su se njome bavili.

Uz to, ova pisma nužno je čitati i uz poznate korpuse korespondencija drugih sudionika živih zbivanja u pokretu «mladih» na prijelazu stoljeća. Na prvomu mjestu, treba ih sagledavati i uz bogatu ostavštinu Dušana Plavšića, koji je u istom razdoblju radio u Beču na osnivanju časopisa *Mladost* i pri tome nastojao surađivati s imenima koja susrećemo u Pilarovim pismima. Iz tih se pisama vidi niz pojedinosti. S jedne strane, vidljivi su potraga za suradnicima, procjene o broju pretplatnika, privlačenje reklama, sređivanje računa i dogovaranje s tiskarama kao nužni uvjeti za uspjeh. U jednome od ovdje priloženih pisama (br. 3)

⁵ NSK, R 7133, pismo Frana Hričića upućeno Dušanu Plavšiću, Samobor 19. 9. 1897. U nekrologu Dežmanu zabilježeno je da je bio od 1898. do 1901. asistent na kirurškom odjelu prim. dr. Dragutina Schwarza. Vidi: Vladimir ČEPULIĆ, «Dr. Milivoj Dežman», *Liečnički vjesnik*, br. 7, 1940., str. 365.

⁶ Stjepan MATKOVIĆ, «Ivo Pilar: Pisma Dušanu Plavšiću (1897.—1898.)», *Prinosi za proučavanje života i djela dra Ive Pilara*, sv. 2., ur. S. Lipovčan i Z. Matijević, Zagreb, 2002., str. 161. Usp. i širi komentar kod: T. JONJIĆ, nav. dj., str. 134.

⁷ S. MATKOVIĆ, «Iz neobjavljene korespondencije dr. Ive Pilara», *Pilar. Časopis za društvene i humanističke studije*, god. VII., br. 13, Zagreb 2012., str. 164-165. Izvornik u: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, R 7983, B-a 6, Pilar, dr. Ivo; (rukopisna ostavština), akvizicija 2010.

Pilar izravno pita Dežmana može li objaviti njegov prilog u novopokrenutom *Hrvatskom Salonu*, almanahu koji se počeo izdavati za vrijeme održavanja prve izložbe Društva hrvatskih umjetnika. Odgovor nam je poznat: Pilarov »Prvi cjelov« objavljen je ondje.⁸ Isto tako, jasno se uočavala važnost poslova u kojima je istaknuto mjesto zauzimao Dežman zbog veza s upravom Dioničke tiskare. Osim toga, pisma upućuju na artistska nagnuća koja su povezivala pojedine pripadnike studentske mladeži željne oslonca na dosege Münchenskog Jugenda i bečke secesije. Riječ je o činjenici koja je već obrađena u književnoj historiografiji, s time da nije loše spomenuti i jednu naknadnu opasku o njihovim stvarnim uspjesima. Naime, poslije će ih u tom pogledu sve zajedno bez dlake na jeziku šibati Antun Gustav Matoš, zapisavši da »Šmid-Jugović, Pilar, Dežman i Plavšić bijahu hrvatsko 'sveto proljeće'« koje je završeno tako da su svi postali »literarni pokojnici«, a Dežman se »preobrazio iz antistrujskog literata u strujskog žurnalistu.«⁹

Premda su u prvom planu sadržaji koji odražavaju neprestanu potragu za formom kulturno-umjetničkog izražavanja o duhu sadašnjosti i budućnosti kakav bi trebao dolikovati građanskom svijetu, materijali i ovdje rubno upućuju na probleme političkih odnosa. Naime, Dežman je u svojim dopisima tražio da u publikacijama »mladih« politika nema što tražiti i predlagao da se politička pitanja taktički izbjegavaju jer očito, po njemu, izazivaju unutarnje sporove, ne pristojbe tražiteljima otmenog stila i suprotne su težnjama estetskim vrijednostima. Uzme li u obzir poznata nam Pilarova pisma iz tog razdoblja, možemo zaključiti da je slijedio takvo razmišljanje kad je riječ o koncepciji listova mladeži. Tomu treba pridodati da su »mladi« reflektirali i na financijsku potporu iz sredstava Odjela za boštovlje i nastavu hrvatske Zemaljske vlade tako da je svojevrсна apolitičnost bila očekivana. Međutim, to je bila iluzija jer se bavljenjem socijalnim i kulturnim pitanjima nije moglo izbjeći političko sučeljavanje i s pogledima o uređenju društva, a hrvatska javna scena već je bila obilježena snažnim utjecajima političkih stranaka, kolikogod se isticala premoć dualističkog sustava. Stranke su bile djelotvorne u kreiranju javnog raspoloženja, poglavito stoga što su svakodnevnom objavljivanjem svojih novina utjecale na mišljenje intelektualne javnosti. Premda je ona zbog niske razine pismenosti ukupnog stanovništva bila tanak sloj društva, broj čitatelja neprestano je rastao i pokazivao živo zanimanje javnosti za razna pitanja. Stoga ne će biti nimalo neobično da će se većina pripadnika pokreta »mladih« priključiti političkom životu, doduše svaki na svoj način. U tom smislu, posve je bilo ispravno mišljenje Milana Heimrla koji je u pismu Dežmanu

⁸ Ta je pjesma u prozi dobila izrazito loše kritike. *Katolički list* (1899., str. 15) vidio je u tom Pilarovu prilogu bezvrijednu literarnu crticu koja ima obilježja moralne bolesti i ne može se promatrati kroz kontekst promijenjenih odnosa u suvremenosti, dok je obazriviji *Vienac* (1899., str. 818) ukazao na »nedostatak stihova i slika«, »prazninu misli i poleta« kao i »pretrpanost slika i misli«. Usp. i podrugljivo gledište A. Tresića Pavičića u: T. JONJIĆ, nav. dj., str. 136, bilj. 751.

⁹ »Prijatelj i poštovatelj«, u: *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša*, ur. Nedjeljko Mihanović, sv. 13., Zagreb, 1973., str. 118. Širu elaboraciju Matoševe brizantne kritike »mladih« vidi kod: T. JONJIĆ, nav. dj., str. 136-138.

iz 1896. izrazio nerazumijevanje za izbjegavanje objavljivanja političkih tendencija, kad je bilo jasno da su »mladi« krenuli u pokušaj ozbiljnog revidiranja dotadašnje hrvatske politike.¹⁰ S druge strane, pojedini dijelovi posljednjih dvaju ovdje objavljenih pisama (br. 6 i 7) pokazuju ipak Pilarovo kakvo-takvo zanimanje za politička pitanja kad spominje situaciju u Hrvatskom društvu Zvonimir i vrlo dobro zapaža određene promjene u njemu. Premda se može činiti da zauzima neutralan stav, poznavateljima njegova opusa jasno je da mu zaokret u tom studentskom društvu nije bio nemio. No, to nije značilo da se, primjerice, solidarizirao s onim kritičarima dotadašnje prevlasti pravaša u Zvonimiru koji su u kritici otišli i malo dalje, pa su još usputno prozvali Pilaru bliske članove uredništva bečke *Mladosti*, zabilježivši pri tome da je riječ o malobrojnim »đacima« koji se drže samo literarnih pothvata »pod lošim utjecajem Beča«.¹¹ Tu se uočavala razlika između liberalnih sastavnica pokreta »mladih« jer su pojedine skupine sa sjedištem u Pragu slijedom svoje ideologije narodnog jedinstva Hrvata i Srba, kao i slavenofilstva, radikalno napadajući bečki obrazovni sustav tvrdile: »Ako čovjek sve to dobro promisli, ne će mu preostati nikakov drugi odgovor, nego da ima sva mladež bježati iz Beča, iz koga je ona uvijek donosila u Hrvatsku kugu štreberstva, otrov nemorala, gdje se je naučila ili barem usavršila prezirati puk i njegove vjerske svetinje i gdje je postala ravnodušna, a kadikad i zločinačka za sve velike pokrete srca i uma.«¹²

Pri prvotnom odustajanju od političkih razmatranja mora se uzeti u obzir i činjenica da je do izražaja dolazila potreba već etabliranih političara da se ne upuštaju u pothvate s mlađom generacijom koji su mogli izazvati nove unutarnje podjele. Premda su bili pozvani na suradnju s pojedinim skupinama »modernista«, neka od poznatih imena odbila su tu suradnju. Takav je primjer Frana Supila koji se tada, iz svog dubrovačkog, »crvenohrvatskog« okruženja, suprotstavljao »novotarijama« kojima se prema njemu samo razbija narodna svijest i tako slabi hrvatski položaj u širem okruženju jačih silnica.¹³ No, ne će proći puno vremena i Supilo će u drukčijim okolnostima promijeniti političku taktiku, zagovarajući da se što više mladih s novim, »progresivnim« pogledima uključi u javnu komunikaciju i na taj način poremeti dotadašnje odnose snaga, što je pokazalo kako se mijenjaju odnosi snaga u političkom životu. Na istu vrstu poziva kratko je i negativno odgovorila Marija Kumičić, koja je otvoreno odgovorila »mladima« oko *Mladosti* da će ostati privržena smjeru već pokrenutog *Novog vieka* — osnovanog 1897. u Splitu pod vodstvom Ante Tresića Pavičića, još jednog bečkog studenta drukčijih nagnuća koji se, kaže, »bavi ne samo strogo znanošću, nego i neustrašivo lomi koplje za Boga i Hrvatsku«, pa joj stoga nije jasno zašto je bilo uopće potrebno izlaziti s novim listom.¹⁴ Tim više što je pravilno shvatila da bi

¹⁰ V. FLAKER, nav. dj., str. 19.

¹¹ *Novo doba*, god. I, Prag, 1898., str. 371.

¹² Isto, str. 376.

¹³ NSK, R 7133, Supilovo pismo upravi *Mladosti*, Dubrovnik, 27. 12. 1897.

praška *Hrvatska Misao* trebala biti saveznica bečkoj *Mladosti* tako da je odbacila onaj dio novogeneracijskih shvaćanja stvarnosti koji nisu imali osjećaj za sve što su učinili dotadašnji borci iz nacionalnih redova.

Postoje još neki izvori koji nude dodatne obavijesti o Pilarovu okruženju krajem stoljeća. Autor ovog priloga već je objavio Pilarova pisma iz 1897. i 1898. upućena Plavšiću.¹⁵ Uz njih su vrijedna pozornosti i ona koja su razmjenjivali Dežman i Plavšić iz kojih se vidi da je za tu dvojicu Pilar početkom 1898. prenosio materijale iz Zagreba u Beč i obrnuto.¹⁶ Iz istog izvornika možemo uočiti da su se za Pilara zanimali i pojedini pripadnici praškog kruga mladeži okupljeni oko Hrvatsko-slovenskog kluba Slavija, pa se tako njihov pripadnik Filip Davidović Marušić u jednom pismu upućenom Plavšiću raspitivao — što je od Pilara:¹⁷ To je argument u prilog tezi da je modernistička mladež unatoč podjelama na razne skupine, osobito na »prašku« i »bečko-zagrebačku«, i mjesta studiranja bila osobnim poznanstvima povezana, pri čemu treba uzeti u obzir da obje navedene skupine nisu bile strogo homogene, pa je to osiguravalo međusobnu komunikaciju. I iz drugih pisama vide se kontakti koji bacaju više svjetla na skupinu »mladih«. Primjerice, Vladimir Jelovšek obaviješten je u ljeto 1898. da Pilar piše odgovor Franji Š. Kuhaču, koji je javno napao »secesioniste« da štete hrvatskom patriotizmu.¹⁸ Iz tona tog Jelovšekova pisma može se zaključiti da je imao povjerenje u kvalitetu Pilarova odgovora. Ipak, među pismima koje ovdje objavljujemo Pilar će samo koji mjesec poslije prigovoriti Dežmanu da je mogao još oštrije kritizirati Jelovšekove pjesme, pokazavši time koliko su za njega bila važna estetska mjerila i u slučaju kad je bila riječ o nekoj vrsti saveznika na kulturnoj sceni. Svi ti primjeri pokazuju da je Pilar imao svoje mjesto u hrvatskom modernističkom pokretu koji će dugoročno obilježiti povijest toga razdoblja i iz čijih će redova niknuti neka od važnijih imena hrvatskog javnog života na početku 20. stoljeća.

Na kraju je u ovaj prilog uvršteno još jedno nepoznato pismo koje je Pilar uputio Vatroslavu Jagiću (1838.—1923.) kad su istovremeno boravili u Beču, prvi kao student, a drugi kao sveučilišni profesor tamošnjeg Sveučilišta. S obzirom na to da je riječ o epistolarnom prilogu koji vremenski pripada opsegu ovdje prikazanog Pilarova dopisivanja s Dežmanom, odlučili smo ga također uvrstiti. Tim više što i on donosi neke nepoznate podatke osobne prirode.

¹⁴ NSK, R 7133, pismo Marije Kumičić uredništvu *Mladosti*, Zagreb, 13. 11. 1897.

¹⁵ S. MATKOVIĆ, »Pilarova pisma Dušanu Plavšiću: fragment poznavanja hrvatskih secesionista«, *Prinosi za proučavanje života i djela dra Ive Pilara*, sv. 2., ur. S. Lipovčan i Z. Matijević, Zagreb, 2002., str. 33–40 i 159–169.

¹⁶ NSK, R 7133, pismo Dežmana od 18. 1. 1898.

¹⁷ Isto, pismo F. D. Marušića, s. d.

¹⁸ *Hrvatska korespondencija Františka Hlaváčka (1896.—1904.)*. *Dragi Franta!*, ur. Damir Agićić, Zagreb, 2003., str. 96.

S. Matković: Iz rane Pilarove korespondencije: pisma Milivoju Dežmanu

1.

Zgb. 11. IX. 96.

Dragi Dege,

Oprosti, ali mi je bila neizrecivo smiješna Tvoja tajnovito-mistička opomena neka za Boga ne riskiram prignjaviti onu ponudu. Da nije to, bila bi uvreda predmnjevat, da ću se takovim Räubergeschichtom¹⁹ dati odvratiti od svoje eventualne nakane.

Umiri se! Čim sam š njome došao malo bliže lampi i vidio ono strastno razopano lice, prošao mi je svaki gustuš. Izašav iz perrona, ponudila mi je neka se vozim u njezinom fijakeru. Po dugom stisku ruke vidio sam da me taj put vodi ravno ad montem veneris²⁰, te kategorički odbio. Već iz poštovanja spram »one druge«. Uživam što sam bio tako pametan. Ona Ti je našla zamjenika, dva dana kasnije vidio sam je u najnježnijem bras dessus, bras dessous²¹ sa Šuršlom Markovićem²².

Oprosti, što Ti tako kasno odgovaram, ali nijesam bio u Zagrebu.

Jamačno će Ti biti poznato, da je personnage²³ k onoj vijesti »Obzora« od 10. ov. Arnold²⁴, Accurti²⁵ i njegova žena.

Ovih dana bilo je Bogu plakati, gledajući kako gone jadne muže u Peštu, kano marvu na klanje.

Izruči pozdrav Velemožnomu i dalmatinskome Oičiću [op. pr., nečitko!], a i sam primi ih mnogo
od

Ive

¹⁹ Njem., jezovita pripovijest.

²⁰ Lat., Venerin brežuljak.

²¹ Franc., ispod ruke, pod ruku.

²² Radovan Marković (1874.—1920.), liječnik. Studirao medicinu u Beču, gdje je promoviran u čast doktora 1898., a još je neko vrijeme ondje ostao radeći na Dječjoj klinici.

²³ Franc., osoba.

²⁴ Gjuro Arnold (1853.—1941.), profesor filozofije i pedagogije na Mudroslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

²⁵ Milan Accurti (1863.—1934), sin Dragutina, nekadašnjeg saborskog zastupnika, a nakon završetka studija prava i polaganja pravosudnih ispita obavljao je sudačke dužnosti u Zagrebu. Njegova supruga bila je Marijana rođ. Mošinsky.

2.

Zagreb, 8. I. 1897.

Dragi Dege,

Dolazim do Tebe s jednom molbom, a nadam se da Tvome psycho-analytič-kome talentu neće biti preteška. Radi se naime o Benku.²⁶

Jučer doletila je k meni njegova majka sva zdvojna da jeli ja znam štogod o njem jer da 3 tjedna već nije ni slova pisao. Ona se boji da su ga orobili ili ubili, jer ima sad puno novaca, oko 250 fl. Ja se naravski toga ne bojim, nego se bojim nije li u društvu sa onom svojom Dulcinejom²⁷ možda potepao sve novce. Onda bi se njegova šutnja dala rastumačiti kano moralnu Katzenjammer²⁸. Utvaram si da bi ta hipoteza mogla vrlo vjerojatna biti, što u posljednje vrijeme njegova rodbina nije lijepo s njim postupala jerbo ga je njetko denunciirao da lumpa. A na taj postupak najvoli on odgovoriti tako da zbilja poprimi one mane koje mu se predbacuju. Molim Te dakle da ga potražiš, malo ispipaš i eventualno zurecht-weisuješ²⁹ i rezultat meni javiš, za vlastitu porabu, jer ja ću onda već vidjeti što mogu staroj reći a što ne.

Jučer na lawn tennis-u³⁰ bilo je vrlo veselo. Gdja Liza razumjela je jedan moj Anspielung³¹ na klobase i Santanz kod zadnjega puta, pak čitavu partiju stante sessione³² počastila klobasama, koje je kod Zlate ispeci dala i vinom. Bilo je izvanredno veselo, tako veselo, da je teta Boga, odnijela pošteni švips³³. Primjećujem da je teta Boga napadno žalila što si otišao i kad je bila čvrknuta, još više nego prije. In vino veritas!

Budući put revanširat ćemo se mi s zuckerbekerom³⁴.

Inače ništa nova. Očekuje score vijesti i pozdravlja Te

Tvoj

Ivo

²⁶ Artur Grado Benko (1875.—1946.), pravnik. Maturirao je iste godine kad i Pilar u zagrebačkoj Klasičnoj gimnaziji. Započeo je studirati pravo u Parizu, a završio ga 1898. u Beču. Poput Pilara i on je nakon diplomiranja otišao na službu u Bosnu i Hercegovinu. Za vrijeme studija raspravljao je i o književnim pitanjima. Tada je poticao i osnivanje samostalnog društva književnika.

²⁷ Dragoj, ljubljenoj. Ime u tom smislu potječe iz Cervantesova *Don Quijotea*.

²⁸ Njem., mamurluk.

²⁹ Zurechtweisen, njem., prekoriti, vratiti na stari put.

³⁰ Eng., tenisko igralište.

³¹ Njem., aluzija.

³² Lat., smjesta.

³³ Njem., pijanost.

³⁴ Njem., slastičar, ovdje se misli na slastice.

S. Matković: Iz rane Pilarove korespondencije: pisma Milivoju Dežmanu

3.

Beč, 21. XI. 98.

Dragi Dege,

Hvala za Tvoj ljubezni list. O Frangešu³⁵ nisam voljan pisati i to s više razloga. Prvo: stvari su mu dobre, ja njemu prijatelj — gotov lob hudelei³⁶. I s tim ne kompromitiram samo njega i sebe nego nas. Drugo: Frangeš će izložiti i starijih stvari, nema dakle ovaj put u svojim stvarima još zajedničkoga jednovitoga karaktera. Ne bih dakle mogao stvar staviti na solidnu bazu. Imao bih međutim jedan vrlo zgodni općeniti tema — ali — ima jedan ali. Nemam momentano vremena. Izgubio sam sada gotovo 10 dana za niš, radilo se je o jednom mjestu za mene. Trčao sam 8 dana po Beču kao lud, rezultat je taj, da bih se bio grdno nasamario da sam skočio u vodu...

Moram sada pošto, poto zgruvati taj ispit do prvoga — 2.-3. ti bi imao manuskrip u željenom opsegu. Ako Ti je ikako moguće, udesi tako da se možeš do onda potrpiti — bilo bi mi vrlo žao da prvi broj prodje bez mene.

Nebi li za nuždu mogao moj Prvi cjelov unutra³⁷? Javi mi eventualno na karti.

Vrlo mi je drago da si opatrnio brućusa³⁸ i to vrlo blezgavoga Jelovškega³⁹. Mogao si i malo jače — ovakav Geschmacklosigkeiten⁴⁰ mogu samo kompromittirati sve što još nema aetatem canonicam⁴¹. Novosti nikakve, osim što se gospodin Mika siroma zapao na dva mjeseca kod teoretika.

Servus!

Tvoj

Ivo

³⁵ Robert Frangeš Mihanović (1872.—1940.), kipar. Tijekom 1889. stekao je stipendiju koja mu je omogućila da se školuje u bečkoj Umjetničko-obrtničkoj školi, a od 1894. i na tamošnjoj Umjetničkoj akademiji. Uživao je potporu I. Kršnjavoga dok je ovaj bio odjelni predstojnik za bogoštovlje i nastavu. Frangeš je bio suosnivač Društva hrvatskih umjetnika (1897.) i sudionik izložbe Hrvatski salon (1898.). Kritički pristup njegovu djelu u sklopu Salona vidi kod: Sanja CVETNIĆ, «Hrvatski salon 1898.—1998.: prije sto godina 'dekadentni agenti', danas klasici», *Kontura*, 9 (1998./1999.), 58/59, str. 45.

³⁶ Izvedenica od njem. riječi Lohhüdelei — laskanje, ulizivanje.

³⁷ Pilarova pjesma u prozi «Prvi cjelov» koja je objavljena u *Hrvatskom salonu*, Zagreb, 1898., sv. 1, str. 4-5.

³⁸ Brucoš.

³⁹ Vladimir Jelovšek Teharski (1879.—1934.), liječnik i književnik. Završio je 1905. studij medicine u Pragu. U to vrijeme objavljivao je priloge u zagrebačkoj *Nadi*, *Banovcu*, *Hrvatskoj domovini*, *Pobratimu*, *Viencu* i *Novoj nadi*. Ovdje se misli na Dežmanovu kritiku Jelovšekovih Simfonija objavljenu u: *Vienac*, br. 47, 1898., str. 736.

⁴⁰ Geschmacklosigkeit, die, njem., neukus.

⁴¹ Pilar ovdje metaforički koristi taj izraz. Lat., kanonska dob.

4.

S. I., 3. XII. 98.

Dragi Dege,

Hvala za list — i Kartu sa »zvonom«⁴². Mjenica dospijeva 12. — ja dolazim u Zagreb tek 14. Budi dakle tako dobar pak ajde na dan dospjetka, u ponedjeljak 8 dana, k Kronfeldu daj mu 25 for[inti] kano otplatu i f 1.88 kano kamate unaprijed za sljedeći kvartal. Čim ja dodjem [idem⁴³] onamo potpisati ću mjenicu i vratiti Ti na mene otpadajući dio kamata u iznosu od 75 n[ov]č[ića] i dati Theilquittung⁴⁴.

Za katalog-almanach⁴⁵ Ti ne mogu ništa poslati, jer — ispit ko ispit — odgadjao sam a od dana do dana i tako ga pravim neodgodivo na 10.oga. Imam već termin. Jasno je dakle da u spurlu⁴⁶ zadnjih dana ne mogu pisati ništa.

Servus, do vidjenja

Tvoj

Ivo

⁴² Aluzija na Pilarovu pjesmu u prozi »Veliko zvono« objavljenu u *Viencu*, br. 48, 1898., str. 740-742.

⁴³ Pilar je riječ *idem* naknadno upisao, pa je narušio pravopisni red rečenice.

⁴⁴ Njem., djelomična priznanica.

⁴⁵ Almanah je otisnut pod imenom *Hrvatski salon*. O tom izdavačkom projektu Pilar je pisao i Dušanu Plavšiću. Usp. T. JONJIĆ, nav. dj., str. 134. i S. MATKOVIĆ, »Pisma Dušanu Plavšiću (1897.—1898.)«, *Pri-nosi za proučavanje života i djela dra Ive Pilara*, (sv. 2.), Zagreb, 2002., str. 161.

⁴⁶ Njem. u trku.

S. Matković: Iz rane Pilarove korespondencije: pisma Milivoju Dežmanu

5.

Beč, 8. II. 99

Dragi Dege,

Na Javandov⁴⁷ i moj Zahtjev naručio je Sesser pod Tvojom Adressom Salon⁴⁸ poslav Ti fr. 230.

Prošla su 10 dana — Salonu ni traga ni glasa. Molim Te, javi mi na dopisnici s dvije riječi, jesi li u opće primio naručbu. Danas bio sam kod Loewenthalice⁴⁹ i ona jauče za III. Br.[oj] — njezin životopis je unutra! Šta je u opće s tom otpremom?

Ujedno Te molim da mi pripadajući III. i IV. broj pošalješ pod adressom IX. Mariannen gasse 13. III/16. Eventualno poslati ću Ti poštarinu u markama.

Akoprem sam totalno stupidan i bez volje za rad, molim Te, da mi javiš kada je zadnji termin rukopisima za IV. broj. Hoću da učinim zadnji poštteni pokušaj nebi li što poštena napisao — možda će me *zadnji termin za zadnji broj* porinuti...

Da imaš vremena za take bezposlice, pitao bih Te, kaka je situacija u Rame-rovoj ulici? Znam od prilike. Krvna osveta je Schlagwort⁵⁰. No ja poznam svoje Pappenheimere⁵¹ pak sam se već odavna i za taj slučaj naoružao, po onoj: si vis⁵² etc.

Početkom budućega mjeseca poslati ću Ti akceptiranu mjenicu vrhu sto forinti, da nebude opet troškova za protest⁵³ etc.

Inhof⁵⁴ ide — tko dolazi? Bosanac⁵⁵?

Servus!

Tvoj

Ivo

⁴⁷ Milivoj Javand (1873.—1914.), liječnik.

⁴⁸ Misli se na almanah *Hrvatski salon* koji je objavljen 1898. godine u Zagrebu, a bio je odraz integracije više omladinskih skupina u jedinstvenu skupinu zagovornika pokreta moderne. U njemu je Ivo Pilar objavio pjesmu »Prvi cjelov« koja se spominje u trećem pismu.

⁴⁹ Anka barunica Löwenthal-Marojčić (1853.—1935.), kći baruna Marojčića koja se bavila izradom portreta i religioznim slikarstvom. Članica Hrvatskog društva umjetnosti.

⁵⁰ Njem. krilatica.

⁵¹ Izvedeno iz njemačke fraze ich kenne meine Pappenheimer — poznajem svoje ljude.

⁵² Latinska izreka koja u cjelini glasi: Si vis pacem para bellum — ako hoćeš mir, pripremaš se za rat.

⁵³ Ovdje se misli na mjenični protest koji nastupa kad se službeno utvrdi da mjenica nije plaćena u predviđenom roku.

⁵⁴ Bartol Inhof (1866.—1945.), kasnije istaknuti pedagog i publicist. Jedno je vrijeme bio urednik *Vienna* (1896.—1899.), a Pilar ovdje aludira na njegov odlazak s tog položaja. Studirao je slavistiku u Grazu i Beču. Te 1899. ponovo se vratio u gimnazijsku službu, nakon što je prije toga bio otpušten zbog izražavanja političkih ocjena u prilog protukhuenovskih demonstranata za vrijeme boravka kralja Franje Josipa u Zagrebu.

⁵⁵ Stjepan Bosanac (1870.—1949.), pedagog i jezikoslovac. U to vrijeme bio je profesor u zagrebačkoj Klasičnoj gimnaziji. Ovdje se misli na mogućnost njegova preuzimanja uredništva *Vienna*.

6.

Beč, 8. III. 99.

Dragi Dege,

Evo Tvoje založnice, prezaložio sam ju. Kamati iznose 3 for.[inti] 67. Molim Te dakle odračunaj što budeš platio kod novč. mjenice, a drugo mi pošlji, mada je malo, doći će mi dobro; ovoga mjeseca počeo sam za razliku već 6. skurcavati.⁵⁶

Priložen Ti je blanquett⁵⁷ sa akceptom⁵⁸ vrhu 110 for. Pazi da ne zakasniš, radi protesta i skopčanih troškova. Kamata po 7% na 3 mjes. bit će 1.75, na mene otpada 88 kr.[unal] i još nešto sitnih troškova.

Šta je sa salonom, hoćeš li izdavati 4 broj, i kako ćeš isplivati? Ja još nemam 3. broja — Frangeš mi je pisao da ćeš mi poslati? Budi dobar i daj mi poslati — adresa na envelope⁵⁹. Gjalskova slava⁶⁰ bila zgodna samo loša dvorana i nikakva organizacija.

Ljudi su se silno oduševljavali, no onako bez misli, od same potrebe da se oduševljavaju. To je bila prva prilika, nakon dvije godine, što od Zvonimira⁶¹ nema znaka života.

Što se tiče odnošaja u Zgbu i starih, to mislim da već treba jedared prendre un parti⁶² i kaniti se mile-lale politike, ludih kompromissa, koji nevide do ničega. S njima ne možemo ovako ništa početi, a mi imajmo kuraže prekinuti, pokušajmo bez njih i protiva njih.

Ja spremam već svoju bombu i bacit ću ju zaplotnjački — onako kad joj se budu najmanje nadali...

Šta je kod »Vijenca«? Andrić⁶³ mi piše neka mu izvijestim o kommersu⁶⁴, zar je on sad veliki daso u redakciji. Kaka je to bila kriza u dramaturškoj kancelariji?

Potvrdi mi primitak lista.

Servus, pozdravlja Te

Ivo

⁵⁶ Izvedenica od njem. glagola kürzen — kratiti, prikratiti; ovdje u smislu biti kratak u novcu.

⁵⁷ Franc. tiskanica.

⁵⁸ Akcept je potpis na mjenici kojim se svjedoči da potpisnik svojim potpisom jamči za uplatu mjenične svote u određeno vrijeme.

⁵⁹ Franc., omotnica, ispravno se piše envelope.

⁶⁰ Radi se o obilježavanju 15. godišnjice književnog rada Ksavera Šandora Gjalskog (1854.—1935.).

⁶¹ Misli se na Hrvatsko akademsko društvo Zvonimir iz Beča u kojem su se okupljali bečki studenti.

⁶² Franc. opredijeliti se.

⁶³ Nikola Andrić (1867.—1942.), književnik, književni povjesničar i jezikoslovac. Uz stipendiju hrvatske zemaljske vlade studirao slavistiku i romanistiku od 1887. u Beču, gdje je i diplomirao 1891, a doktorirao 1897. godine. Od 1894. bio je dramaturg Hrvatskog zemaljskog kazališta u Zagrebu. Redovito je u tom vremenu objavljivao svoje priloge u *Viencu*.

⁶⁴ Njem. veselica.

S. Matković: Iz rane Pilarove korespondencije: pisma Milivoju Dežmanu

7.

Bez datuma⁶⁵.

Dragi Dege,

Spurlajuc⁶⁶ za ispit skora sam zaboravio na Kronfelda⁶⁷. Molim Te uredi odmah stvar, da ne protestira mjenicu i ne bude suvišnih troškova. Za namirenje mojih kamata imaš novaca u ruci još od onih 3.67, što sam ja platio za Tvoju uru.

Nješto sam čuo, da Kronfeldu zlo ide, i da bi mogao dobiti flašter na svoj bureau. Jeli to istina? Bilo bi neugodno, jer bi trebalo iz oka iz boka platiti čitavi naš dug.

Do polovice Jula⁶⁸ sam doktor.

Još jedna interesantna. Od maja je »Obzor« u Zvonimiru⁶⁹, pod imenom i na troškove društva.

Tempora etc⁷⁰.

Servus

Tvoj

Ivo

⁶⁵ Iz konteksta pisma može se zaključiti da je očito napisano za vrijeme Pilarova boravka u Beču.

⁶⁶ Izvedenica od njem. glagola spuren — krčiti put.

⁶⁷ Bankarska kuća iz Zagreba.

⁶⁸ Pilarova promocija u čast doktora utriusque iuris obavljena je 14. srpnja u velikoj svečanoj dvorani bečke Rudolfske univerze.

⁶⁹ Ovaj podatak upućuje na činjenicu da su u tom društvu, koje je do tada imalo izrazito pravašku orijentaciju, prihvatili i list druge političke opcije. O pravaštvu društva vidjeti dostupne brojeve *Zvonimira: almanak hrvatske omladine* za razdoblje 1886.—1889., a dopunske obavijesti i u: Hrvatski državni arhiv, fond Dušana Plavšića, kut. 42, materijali o društvu Zvonimir i Mirjana GROSS, »Studentski pokret 1875—1914«, *Spomenica u povodu proslave 300. godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb, 1969., str. 456.

⁷⁰ Aluzija na evoluciju u društvu Zvonimir: lat. tempora mutantur nos et muntamur in illis — vremena se mijenjaju, i mi se mijenjamo u njima.

P r i l o g⁷¹Pismo Ive Pilara upućeno Vatroslavu Jagiću⁷²

Visoko cijenjeni gosp. savjetniče⁷³,

Molim Vas tisuću puta za oprostjenje, što se usudjujem napastovati Vas ovom molbom. No sila kola lomi, pak mi je možda obratiti se na Vas. Usudjujem se to tek s obzirom na naklonost, kojom ste vazda izvoljevali iskazivati spram moga pokojnoga oca, prof. dra Gjura Pilara, i u nadi, da je molba sama sobom taka da ćete mi ju moći ispuniti.—

Eto moje nevolje:

Bolestan sam i ležim već 8 dana na akutnom epididymitis⁷⁴. Osim što je bolest izvanredno bolna, treba vrlo kompliciranu i svjestnu njegu. Trebalo bi dakle da ili otputujem kući — za to je žalibože prekasno — ili da podjem ovdje u kaki hospital, t. j. kano djak u Studenten Krankenverein.⁷⁵ Na nesreću nisam član toga društva. Bio sam u III i IV godini prava i prvi semestar pete t. j. već iza apsolutorija. No onda sam otišao kući, i dolazio tek na mjesec dva u Beč, kad je trebalo položiti koji ispit. Sad sam došao da položim zadnji juridički rigoroz — i sad me snašla ta neprimlika ...

Htjeo sam se dakle ponovo upisati u Krankenverein i dati prenijeti u djački hospital. Mogao bih bio to učiniti, jer statuti ne brane da se čovjek na početku semestra već i bolestan upiše. No ja se na žalost više ni upisati ne mogu. Statuti naime određuju, da osim redovitih slušatelja mogu biti članovima: (doslovni prepis):

(...) alle jene, welche im letzten Studienjahre dem Vereine angehörten, ununterbrochen durch — 4 Tage.⁷⁶

Ja bih dakle i kano apsolvirani jurista mogao biti član; no kad sam prekinuo, ne mogu se nanovo upisati.

Izvolite si dakle predstaviti, gospodine kaki je moj položaj. I po danu imam slabu podvorbu, a po noći nikakvu; trebalo bi pak da po danu i noći mijenjam ledene obloge. Sam si ne mogu pomoći, jer se ne mogu ni maknuti sa loga. Ako uzmete u obzir moje ine okolnosti, da nemam oca ni majke, nikakvog imetka, nego da živim od onoga, što mi šalje moj djed Gjuro Crnadak⁷⁷, koji je nota bene

⁷¹ NSK, R 4610, korespondencija Vatroslava Jagića, Pilarovo pismo od 30. 3. 1899.

⁷² Jagić je u to vrijeme bio profesor slavistike na Sveučilištu u Beču te redoviti član bečke Akademije.

⁷³ Jagić je nosio titulu Hofrata ili dvorskog savjetnika.

⁷⁴ Upala pasjemenika, organa muškog spolnog sustava.

⁷⁵ Njem. Studentsko bolesničko društvo. U stvari, riječ je o nekoj vrsti osiguravajućeg društva.

⁷⁶ (...) svi oni, koji su u (svojoj) posljednjoj studijskoj godini bili članovi (osiguravajućeg) društva, neprekidno — četiri dana.

⁷⁷ Đuro Crnadak (1820.—1908.), poznati trgovac koji je uživao znatan društveni ugled zbog obavljanja ni-za važnih funkcija u osiguravajućem društvu Croatia, više dioničarskih društava, a bio je i počasni građa-

S. Matković: Iz rane Pilarove korespondencije: pisma Milivoju Dežmanu

od 3 mjeseca u penziji, te mogu samo na najnužnije računati, ako to sve uzmete u obzir, onda ćete uvidjeti kako je moj položaj, te da nisam u stanju možda uzeti sluškinju i namirivati dnevne posjete liječničke. I zato mi ne preostaje nego poduzeti još ovo zadnje sredstvo: t. j. obratiti se na predsjednika Krankenvereina, gosp. Hofratha⁷⁸ Ludwiga⁷⁹ s molbom neka mi s obzirom na sve ove okolnosti »im gnadenwege«⁸⁰ dozvoli da platim članarinu za prošlu godinu, te tako omogućući da udovoljim slovu zakona i budem primljen u ovaj semestar kano član u društvo i dodjem u špitalj.

I stim bih bio došao do same moje molbe. Da mojoj molbenici koja ima za me toliku važnosti, osiguram bar kakvi takvi izgled, usudio bih se smijerno zamoliti Vas da moju molbu kod gosp. Hofratha Ludwiga poduprijeti izvolite. Kad bih smio izraziti želju, mislim da bi bilo najbolje, da na Vašoj posjetnici spomenete da poznate osobno mog oca i mene, te da znate za moj teški položaj u bolesti, te da moju molbu po mogućnosti preporučujete.

Ja Vas lijepo molim, gospodine dvorski savjetniče, da izvinete na moju veliku stisku i nevolju, ako je moja molba neskromna i drska. Ali ja se nemrem na koga obratiti, pak se zato obraćam pun povjerenja na Vas, s punom nadom da me ne ćete odbiti.

Rado bi, da još sutra predam molbenicu, da se stvar što brže riješi. Zato dozvolite da svoj dosadanjoj svojoj drskosti, dodam još i tu, te pošaljem sutro u jutro nekoga po odgovor, dali mi, gosp. savjetniče možete molbu ispuniti ili ne.

S ponovnom molbom da mi ispričate veliku slobodu, ostajem sa smijernim štovanjem

Gospodine tajni savjetniče

Vas sasvim odani poštovatelj

Ivo Pilar

30. III. 99 u postelji

Stjepan Matković

From Pilar's Early Correspondence: Letters to Milivoj Dežman

The author presents seven letters sent by Ivo Pilar to Milivoj Dežman from 1896 to 1899, as well as Pilar's letter to Vatroslav Jagić dated 1899, in order to shed light on the stage of Pilar's life when he was studying in Vienna, about which researchers know the least.

nin grada Zagreba. Osnovi pregled njegova životopisa vidjeti u natuknici koju su o njemu napisali Miroslava Despot i Agneza Szabo, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 2, Zagreb, 1989., str 727-728.

⁷⁸ Njem. dvorski savjetnik.

⁷⁹ Ernst Ludwig (1842.—1915.), kemičar.

⁸⁰ Njem. neka se smiluje, neka postupi milostivo.